

# İlkokul Öğrencilerinin Geleceğe Hazırlanması(\*)

«Çocuğun Yeteneklerinin Saptanması ve Yönlendirilmesi»

Dr. Sirâl ÜLKÜ

İŞ VAKFI - SEÇENEKLER

Projesi Akademik Uzmanı

Dünyanın en zor, en karmaşık ama en ödüllendirici işi kuşkusuz çocuk yetiştirme işidir. İlkokul öğrencilerinin geleceğe hazırlanmasının en önemli yönlerinden biri ise çocuğun yeteneklerinin saptanması ve yönlendirilmesidir.

Konuyu iki ana bölümde plânlamış bulunuyorum. Önce ana-baba ve öğretmen olarak çocuğa yaklaşımımızın temel boyutları üzerinde durduktan sonra ikinci bölümde yeteneklerinin saptanması ve geliştirilmesi konusunu sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

«Çocuğa Yaklaşım» başlığı altında bazı açıklamaları ve tartışmaları şu üç soru ile ilişkilendirebiliriz kanısındayım :

1. Çocuk nasıl bir varlıktır?
2. Çocuk için nasıl bir ortam sağlamalıyız?
3. Çocuğu gerçekten yönlendirebilir miyiz?

Önce «Çocuk nasıl bir varlıktır?» sorusunu ele alalım. Çocuğun temel özelliklerini çok genel olarak şu noktalarda belirleyebiliriz :

## 1. Çocuk bir bütün olarak sürekli gelişen bir varlıktır.

Gelişimin iki temel süreci büyüme ve öğrenme süreçleridir. Büyüme deyince daha çok çocuğun kendi organizmasında var olan ve kalıtım yoluyla getirdiği büyüme dürtülerine bağlı olan gelişmesini anlıyoruz. Öğrenme ise çocuğun çevresi ile etkileşimi ve geçirdiği deneyimler sonucu davranışlarında meydana gelen değişme ya da yeni bir uyum gücü kazanması olarak anlatılabilir. Çocuk bir bütün olarak gelişir; diğer bir deyişle bir bütün olarak büyür ve öğrenir. Şu halde çocuğun zihince gelişmesini, bedence gelişmesinden ya da duygusal gelişmesini toplumsal gelişmesinden ayrı tutamayız. Çocuğun gelişimi aynı zamanda süreklilik gösterir; kesintili değildir.

(\*) 16.1.1988 tarihinde Dedeman Otelinde T.E.D. Ankara Koleji Vakfı Özel Lisesi İlk Kısım Müdürlüğü ve Okul-Aile Birliği tarafından düzenlenen toplantıda yapılan konuşmanın metnidir.

İlkokul çağındaki gelişiminin uzantıları onun yetişkinlik yaşamındaki davranışlarına etmen olabilecektir.

## **2. Çocuğun birtakım temel fizyolojik ve psikolojik gereksinimleri vardır.**

Çocuğun sağlıklı gelişimi bu gereksinimlerinin karşılanmasına bağlıdır. Çocuğun besin, temiz hava gibi fizyolojik gereksinimlerinin yanı sıra güven duyma, sevilme, takdir edilme, bir yere ait olma gibi çok temel psikolojik gereksinimlerinin de yeterli ve dengeli bir biçimde doyurulması aynı zamanda geleceğe hazırlanmasının çok önemli bir koşuludur. Çocuk öncelikle sevimliye lâyık bir varlık olduğunu hissetmelidir.

## **3. Çocuk gelişmekte olan bir benlik kavramına sahiptir.**

Aslında çocuğun «ben» kavramı öğretmenime göre ben, anneme göre ben, babama göre ben, kardeşime göre ben, arkadaşşıma göre ben gibi birçok ben algısından oluşan yansımali bir kavramdır. Şu halde çocukla etkileşimimizde onun olumlu bir benlik kavramı geliştirebilmesi için ona «sen sevimliye lâyık değerli bir varlıksın» mesajını vermeliyiz. Çocuğun davranışlarını eleştirebiliriz, hattâ bazı davranışları için onu kınayabiliriz, kısıtlayabiliriz ama hiçbir zaman bizden ona yansıyan özdeğerini, özsaygısını sarsmamalıyız. Unutmayalım ki çocuğun geleceğe hazırlanmasında ve yeteneklerini geliştirmesinde en önemli etmen çocuğun olumlu bir benlik kavramına sahip olması, kendini «denerse öğrenebilir», «çalışırsa yapabilir» bir varlık olarak görmesidir.

## **4. İlkokul çağındaki çocuk, üstesinden gelmek zorunda olduğu birtakım gelişim ödevleri ile karşı karşıyadır.**

Gelişim ödevi kavramı 1950'lerde Amerikalı Havighurst tarafından ortaya atılmış bir kavramdır ve birey yaşamının belli bir evresinde kazanılması toplum tarafından öngörülen ve beklenen bilgi, beceri, işlev ve tutumları ifade etme için kullanılır. Çocukluk döneminin bazı gelişim ödevleri şöyle örneklenebilir :

- Normal oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme
- Yaşlıları ile geçinmeyi öğrenme
- Büyüyen organizma olarak kendine karşı olumlu tavırlar geliştirme
- Okuma, yazma ve aritmetikte temel becerileri geliştirme
- Toplumsal kurumlara karşı uygun tavırlar geliştirme
- Günlük yaşam için gerekli kavramları geliştirme

Örneklenen bu gelişim ödevlerini yerine getirmeyen veya getirmekte başarılı olamayan çocuklar içinde bulundukları döneme iyi uyum sağlayamayacaklar, büyük bir kaygı yaşayacaklar, toplum ta-

rafından kınanacaklar ve önlerindeki daha güç gelişim ödevlerine hazırlanmamış olacaklardır. Anlaşılacağı gibi gelişim ödevleri birbirini izler, ardışıktır; bir önceki ödev bir sonrakinin önkoşulu niteliğindedir. Zamanında öğrenilemeyen bir ödevin daha sonra öğrenilmesi çok daha güçtür. Çağımızın önemli gelişim kuramcılarında ve düşünürlerinden olan Erikson'a göre de psiko-sosyal gelişimin ardışık evreleri boyunca birey, üstesinden gelmek zorunda olduğu bazı temel gelişim ödevleri ile karşılaşır. Erikson bu ödevleri bir kriz, bir bunalım olarak nitelendirmiştir, çünkü her görev üstesinden gelinemediği oranda bir olumsuzluk içermektedir. Erikson 6-12 yaşlar arasındaki ilkökul çağını ayrı bir psiko-sosyal gelişim evresi olarak belirlemiş ve içerdiği en belirgin gelişim ödevinin ya da krizin çalışkanlığa (becerikliliğe) karşı aşağılık duygusu olduğunu belirtmiştir. Erikson'a göre yetişkin bireyin işe karşı tutumlarının birçoğu geriye doğru izlenerek ilkökul döneminde kazanılan çalışkanlık-beceriklilik duygusuna bağlanabilir. Bu çağda çocuk çalışarak bir işi başarma duygusunu kazanamazsa onda başarma isteği zayıflayacak, yararsızlık, yetersizlik ve aşağılık duyguları yerleşecektir. İlerki dönemlerde de bir «iş» karşısında kolaylıkla paniğe kapılacak, yeteneklerini geliştirmek için fazla bir istek duymayacaktır.

#### **5. Çocuk bir çok gizilgüce sahip bir varlıktır.**

Gizilgüç daha çok, kalıtım tarafından belirlenmiş bir potansiyel anlamındadır. Çocuk gelişme olanakları bulursa gizilgüçlerini yeteneklere dönüştürebilir. Örneğin toplumsallaşma için çocuk bir potansiyele, bir gizilgüce sahiptir. Bu gizilgücün hangi toplumsal yeteneklere dönüşeceği büyük ölçüde onun geçireceği toplumsal yaşantılara, deneyimlere bağlıdır.

#### **6. Çocuk bir eşi daha olmayan kendine özgü bir varlıktır.**

Çocuğa yaklaşımımızda onun kendine özgü tabiatını her zaman dikkate almak durumundayız. Çocuğu genellemeler çerçevesinde değerlendiren hep dikkatli olmalıyız, çünkü onu genellemelere sığdıramayız.

Şimdi de ikinci sorumuza geçelim :

«Çocuk için nasıl bir ortam hazırlamalıyız?» Çocuk için sağladığımız ev ve okul ortamlarının şu gibi özellikleri taşımasının önemini vurgulayabiliriz :

#### **1. Çocuğun bireyselliğine saygılı bir ortam**

Çocuk ayrı bir varlık olduğunu hissetmelidir. Onun isteklerine, söz hakkına, tercihlerine, eşyalarına saygı gösterilmelidir. Örneğin bir oyun kurmuşsa ve o alandan geçilmemesini istiyorsa onun bu isteğini «Saçma!» diye karşılayamayız.

## **2. Çocuğu koşul koymadan kabul edici bir ortam**

Çocuk için olduğu haliyle kabul edildiğini hissetmek çok önemlidir : yanlış da yapsa, çok güzel olmasa da, bir işi çabuk yapamasa da, hattâ kabahat yapmış olsa bile, kabul edildiğini bilmek çok önemlidir. Değişmenin başlangıcı kabul edilmek ve kendini olduğu gibi kabul etmektir. Çocuğa yöneltilen eleştiri ya da ceza onun yalnızda istenilmeyen davranışına yönelik olmalıdır. Örneğin çocuk «annem, babam ya da öğretmenim benim onlardan habersiz bir iş yaptığıma kızdılar ama beni yine seviyorlar» diyebilmelidir.

## **3. Baskı, tehdit ve korkudan arınmış bir ortam**

Baskı, tehdit ve korku gelişimi engelleyici etkenlerdir. Böyle bir ortamda çocuk yeteneklerini geliştirme çabası yerine bu etkenlerden kurtulma çabası içine girecek ve belkide hastalık, yalan gibi kurtuluş çarelerine başvuracaktır.

## **4. Tutarlı bir ortam**

Burada ana-baba ve öğretmen arasındaki yaklaşım birliğinin, tutarlılığın önemine işaret etmek istiyorum. Bu kişiler çocuğun yaşamının en önemli kişileridir. Aralarındaki çelişkiler ve çatışmalar unutmayalım ki en çok çocuğu incitecek ve onun güvenini sarsacaktır.

## **5. Çocuğun yeterlilikleri, üstünlükleri üzerinde odaklanan bir ortam**

Çocuğun yapamadıkları üzerinde durmak yeteneklerini geliştirici bir ortam sağlamaz. Pekiştirmeme yoluyla, diğer bir deyişle hiçbir tepki göstermeme yoluyla, çocuğun istenmeyen davranışlarının, yanlışlarının tekrarlanma olasılığını anlatabiliriz. Buna karşın yeterliliklerini, başardıklarını pekiştirmemiz hem onun özgüvenini arttıracak hem de yetenek geliştirmesine yardımcı olacaktır. Pekiştirme maddi ödüllerden çok onaylama, takdir etme, memnuniyet belirtme şeklinde yapılmalıdır.

## **6. Çocuğun başarılı olmasını sağlayan, çocukta kendine güven gelişimini amaçlayan bir ortam**

Her çocuğun başarılı olabileceği işler, uğraşlar, alanlar mutlaka vardır. İyi bir eğitim ortamı çocuğun başarılı olmasını sağlayan bir ortamdır. Unutmayalım ki, çocuğun şimdiki başarısı gelecekteki başarısının da hazırlayıcısıdır.

Şimdi de üçüncü sorumuzu ele alalım : «Çocuğu gerçekten yönlendirebilir miyiz?»

Çocuğu kendi istek, özlem, beklenti ve modellerimize göre biçimlendirme anlamında yönlendiremeyiz çünkü çocuk kendi iç dina-

miği olan bir varlıktır. Öyleyse yönlendirmeyi hangi anlamda kullanabiliriz?

1. Çocuğa kendini sınaması için fırsatlar, ortamlar, olanaklar, araç ve gereçler hazırlama,
2. Çocuğa model olma,
3. Kendisi için neyin «iyi» olduğunu çocukla birlikte bulma, rahat bir iletişim içinde oluşturma,
4. Araştırmacı; seçeneklerini belirleyici; yeniliklere, değişikliklere açık girişimci bir tutum kazanmasına yardım

anlamındaki yönlendirme kavramını benimsememiz yerinde olacaktır.

Şimdi de konuşmamın ikinci bölümüne geçiyorum. Bu bölümde yeteneklerin saptanması ve geliştirilmesini ele alacağım.

Önce «Yetenek nedir?» sorusuna eğilelim.

Bir işi başarmada, bir işlevi yerine getirmede ortaya konan güce yetenek diyebiliriz. Belli bir alanda yeteneğe sahip olmak demek o alandaki yeni işleri, becerileri, uğraşları «çabuk ve kolay öğrenme»; o alandaki eğitimden yararlanma anlamında yorumlanabilir. Yetenek gizilgücün çeşitli deneyimler ve öğrenme yoluyla yeterlilik, beceri, bilgi, problem çözme gibi işlevsel güçlere dönüşmüş biçimdir. Bir çocuğun belli bir alandaki yeteneğini güvenirlikle saptayabilirsek o çocuğun ileride de o alanda ne düzeyde bir başarı gösterebileceğini tahmin etmede önemli bir dayanak belirlemiş oluruz. Yalnız hemen şunu vurgulamak istiyorum : Gelecekteki başarıyı tahminde yeteneklerin saptanmasının yanısıra çocuğun geliştireceği ilgi ve istekler, tutumlar, bağlanacağı değerler gibi daha pek çok psikolojik etkenin rolü olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Yeteneklerin anlaşılmasında, değerlendirilmesinde ve saptanmasında temel yöntem gözlemdir. Gözlemciler ise ana-baba, öğretmen ve çocuğun kendisidir. Bu kişiler gözlemlerini fırsat buldukça ve fırsat yaratarak paylaşmalıdırlar. Yalnız gözlem ve izlem farkına karşı her zaman duyarlı olunmalıdır!

Gözlenebilecek yeteneklerden bazıları şunlardır : (Her bir yeteneğin altında gözlemlerimize yön verebilecek örnek sorular yer almaktadır.)

### **Genel Öğrenme Yeteneği**

Çocuğumuz ya da öğrencimiz,

- Oyun oynarken kuralları çabuk ve doğru öğreniyor mu?
- Bir şey yapmadan önce düşünüyor mu?
- Derslerinde başarılı mı?

- Kişileri ikna etmek için yerinde gerekçeler buluyor mu?
- Bir tartışmada geçerli yanıt veriyor mu?

### **Sözel Yetenek**

Çocuğumuz ya da öğrencimiz,

- Metin içindeki sözcüklerin anlamını biliyor mu?
- Açık ve tam bilgi veriyor mu?
- Bir grup dinleyici önünde kendini iyi ifade ediyor mu?
- Bir öyküdeki ana fikirleri belirliyor mu?

### **Sayısal Yetenek**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Kısa aritmetik işlemlerini doğru ve çabuk yapıyor mu?
- Paranın üstüne ne kadar vereceğini ya da alacağını kolay hesaplıyor mu?
- Satın alınanların toplamını çabuk hesaplıyor mu?
- Sayıları doğru kaydediyor mu?

### **Uzaysal Yetenek**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Bir şeklin parçalarını çabuk birleştiriyor mu?
- Evinin veya sınıfının plânını doğru çiziyor mu?
- Bir çizimi kopya edebiliyor mu?
- Bir kutunun açılmış şeklinin nasıl görüneceğini tasarlayabiliyor mu?

### **Şekil Algılaması Yeteneği**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Pekçok kişinin gözünden kaçabilen küçük şeyleri fark ediyor mu?
- Çizgilerin kalınlıkları arasındaki küçük farklılıkları görüyor mu?
- Malzemenin içinden birbirine en çok benzeyenleri seçiyor mu?
- Küçük çizgi veya kusurları fark ediyor mu?

### **Büro İşlerini Algılama Yeteneği**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Telefon rehberinde isim ve numaraları kolayca buluyor mu?
- Bir çizelgedeki ayrıntıları görüyor mu?
- Yazılı metinlerdeki yazım yanlışlarını buluyor mu?
- İki isim listesi arasındaki farkı çabuk görüyor mu?

### **Eİ/Göz Koordinasyonu Yeteneği**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Elle dümdüz çizgiler çizebiliyor mu?

- Topa sopa veya raket ile isabetle vuruyor mu?
- Makasla şekilleri oyabiliyor mu?
- Elektronik oyunları çalıştırabiliyor mu?

### **El Becerisi Yeteneği**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Kerpeten, makas gibi el aletlerini rahat kullanıyor mu?
- Bir topu yakalayabiliyor mu?
- Bir bisikletin didonunu kontrol altında tutabiliyor mu?
- Bir şeyi düşürmeden elinde tutuyor mu?

### **Parmak Becerisi Yeteneği**

Çocuğunuz ya da öğrenciniz,

- Küçük nesnelere düşürmeden tutabiliyor mu?
- Küçük parçaları hızla yerine oturttirebiliyor mu?
- İğneye iplik geçirebiliyor mu?
- Madeni paraları düz bir yüzey üzerinden alabiliyor mu?

Bu sorular doğrudan doğruya okulda, evde, gezmede, tatilde; örneğin ev taşıma, sınıfı süsleme, para toplama, basit bir görevi kullanma, başkalarının kaçırdığı bir TV dizisini anlatma veya müziğini aynen tekrarlama gibi çok çeşitli etkinlikler içinde gözlemler yapılabilir. Bu gözlemlerin, özellikle de tekrarlı gözlemlerin, ana-baba, öğretmen ve çocuğun kendisi tarafından paylaşılması yoluyla çocuğun hangi yeteneklerinin daha belirgin olduğu ortaya çıkabilir. Çocuğun bazı yeteneklerinin daha az gelişmiş olduğunun gözlenmesi ise, bu yeteneklerin gelişmesi için yeni fırsatlar ve olanaklar hazırlanması yönünden bir uyarı olacaktır. Çocukların daha yetenekli oldukları alanları tanımalarına yardım, gelecekteki meslek seçimlerine kadar uzantıları olan bir hizmettir.

Yukarıda örneklenen yeteneklerden başka çocukların, resim, müzik, bale gibi alanlardaki özel yetenekleri de dikkatle izlenmeli ve geleceğe yönelik hazırlıklar içinde bu yetenekler de yer almalıdır. Hatta bu yetenekler büyük bir başarı vadediyorlarsa erken yaşta eğitim yolları belirlenmelidir.

Çocuğun yeteneklerine ve diğer kişisel özelliklerine uygun eğitim yollarının belirlenmesi geleceğe hazırlanmasında sağlam bir temel oluşturacaktır.